

Arisztotelész és a modern dramaturgia – első rész: A szereplők jelleme

Írta: Lakatos Róbert

„Az egész tragédiának tehát hat alkotóeleme kell, hogy legyen, ezek által kapja meg jellegét a tragédia, mégpedig: a történet, a jellemek, a nyelv, a gondolkodásmód, a díszletezés, és a zene.” Arisztotelész, Poétika

Tehát a forgatókönyv két alapvető eleme: a szereplők, és az adott filmterv szerkezete.

A hiteles és meggyőző szereplők megalkotása a legnehezebb és legmegfoghatatlanabb dolog minden forgatókönyvíró számára. De ugyanakkor a legfontosabb is.

A jó filmekben van valami a szereplőkben, ami arra készteti a nézőt, hogy együtt érezzen velük. De hogyan lehet ezt elérni? Hát a szereplők jelleme által.

„A jellemeknél is - akár a cselekményszövésben - mindig törekedni kell a szükségszerűségre vagy a valószínűségre, úgy, hogy az, amit egy bizonyos ember egy bizonyos módon mond vagy cselekszik, szükségszerű vagy valószínű legyen, s egyik dolog a másik után szükségszerűen vagy valószínűen következék.” Arisztotelész, Poétika

Szakzsargonban a „Háromdimenziós hős” - az a szereplő, melyben van valamilyen ellentmondás, felhívja magára a figyelmet, de elsősorban hiteles. Minél többet tudsz a szereplőről, annál hitelesebb lesz, mert kisebb a valószínűsége annak, hogy valószínűtlen dolgokat fog cselekedni a forgatókönyvben. És minél sajtószerűbb dolgokat tudsz a szereplőről, annál sajtószerűbben és érdekesebben cselekszik majd. Sok film csúszik el azon, hogy a szerző nem ismeri eléggé a hőseit. Ha elég jól ismered őket, tudni fogod, hogy egy adott helyzetben hogyan nem cselekszenek, és hogyan nem beszélnek, megóvva ezáltal magad a film hiteltelenségétől.

Ha nem is használod fel a történetben a szereplőddel kapcsolatos összes információt, muszáj ismerned őket. Ha felteszi neked valaki azt a kérdést, hogy egy adott helyzetben a szereplő miért így reagál, és nem másképp, hiteles válasszal kell szolgálnod (a szükségszerűség vagy valószínűség elve alapján)

„A jellem az, ami megvilágítja a törekvést, hogy miféle. Ezért nincs jellem az olyan beszédekben, amelyekben nem világos, mire törekszik vagy mit kerül a beszélő.” Arisztotelész, Poétika

Az egyik alapvető elv, hogy a hőst (jellemét) a döntései alapján ismerjük meg. Ezt főleg a főhősre szokták alkalmazni. A hős döntései a cselekedeteiben nyilvánulnak meg, vagyis, ahogy azt Arisztotelész mondaná: *„Egyáltalán nem azért cselekszenek, hogy jellemeket utánozzanak, hanem a jellemek nyilatkoznak meg a tettek által.”*

A külső motivációk pedig, melyek a főhősre hatnak, a történetet generálják, vagyis: „Szereplőid rendeltetésüktől fogva, maguktól átvezetnek a történet labirintusain. Nem tudhatod merre. Higgyél bennük, és akkor a történet is hiteles lesz. „ Paula Milne

„Az általános az, ahogy egy bizonyos ember bizonyos meghatározott módon beszél vagy cselekszik, a valószínűség vagy a szükségszerűség szerint ... „Arisztotelész, Poétika

Minden szereplő (jellem) három alapvető összetevőből áll: személyiség, érzelmek, cselekedetek. Mindhárom összetevőt meg kell mutatni, mert ha csak kettő kerül bemutatásra a szereplő kétdimenzióssá, vagyis lapossá válik.

A cselekedetek lehetnek:

- fizikaiak (vizuálisak)
- Szóbeliek (párbeszéd), mely érzelmeket fejezhet ki, és utalhat a hős jellemére
- emocionálisak (pl az arc gesztusai)
- pszichológiaiak (a hős belső világában történnek) – gondolatok, érzelmek, álmok, érzések, hangulatok – és ezeknek a külső megfogalmazásai: döntések, a cél megfogalmazódása, valaminek a felvállalása vagy elhárítása (elkerülése)

Az érzelmek:

A forgatókönyv érzelmekből áll, melyeket a konfliktus dramaturgiai szerkezetbe rendez.

Az érzelmi alapú cselekedet a hős jelleméből fakad, oly módon, hogy a hős jelleme akadályba ütközik, mely érzelmi (vagy érzelmi alapú) reakciót vált ki, és ezáltal bemutatja a hős emocionális jellemét.

Az emocionális jellem, a szereplő azon képessége vagy hajlama, mely meghatározza, hogy a hős mennyire képes örülni, gyűlölni, együttérezni, stb. – vagyis a szereplő temperamentumára utal. Emocionális cselekedet vagy reakció lehet pl. egy csók, egy tekintet, elszomorodás, stb.

A személyiség: egymásba fonódó belső tényezők halmaza, mint: vágyak, meggyőződések, viszonyulások, szándékok, stb.

A szereplők három alapvető kategóriákra oszthatók:

Főszereplők: A főhős és még valaki, aki vele együtt generálja a kulcsfontosságú történeteket.

Mellékszereplők. Akik kapcsolatba kerülnek a főhőssel és fontos befolyásuk van a történetre vagy a főszereplőkre (antagonista, tükör szereplő, a főhős szeretője...)

Epizódszereplők: akik meghatározzák a film világát, színesítik azt, hangulatot teremtenek, ajtókat nyitnak, tálcát hoznak, stb.

A főhős (protagonist):

Az akire a nézők figyelme összpontosul

Akinek az alapelveiből és reakcióiból a nézők megismerik a történet fő szálait és színezetét.

Aki részt vesz a történetet meghatározó cselekményekben.

Akivel a néző legerősebben tud azonosulni.

Aki a fentebbiekből eredően a legtöbb időt tölti a filmvászonon.

Ő az, aki kezdeményezi a cselekményt, és viszi a történet fonalát előre.

A forgatókönyvírók, a forgatókönyvírás elkezdése előtt meg szokták írni a főhős életrajzát 2 – 10 oldalban. Ez magába foglalja, hogy mi történt a főhőssel a születésétől fogva a filmbeli történet elkezdéséig. Ez határozza meg, hogy a főhős mit, mikor és hogyan cselekszik, hogyan beszél, stb. Ennek általában csak 20 százaléka kerül felhasználásra, de a hiteles jellem megalkotása, és a hamisnak tűnő cselekedetek elkerülése végett ezt szükséges tudnia a szerzőnek.

Nem a főhős kell alkalmazkodjon a történethez, hanem a történetnek kell a főhősből erednie.

A forgatókönyvírók sokszor nemcsak a főhős életrajzát írják meg, hanem 2 – 10 oldalas történeteket, melyek a különböző szereplőkkel megtörténtek a filmbeli történet elkezdése előtt.

A mellékszereplők: általában a főhős ellenfele vagy – és a főhős szeretője. Hasonlóképpen kell eljárni velük mint a főhőssel, de nem annyira alaposan, hogy nehogy felülkerekedjenek fontosságukat tekintve (és nehogy elnyomják a főhőst). A cselekményben nem foglalhatják el a főhős helyét. A beszédük jellegzetes kell legyen, de az erre való odafigyelést nem szabad túl korán elkezdni, mert könnyen felfalhatják a főhőst.

Az epizódszereplők: Nagyon veszélyesek, mert itt vagyunk a leghajlamosabbak sztereotípiákat alkalmazni. Miközben nagyon odafigyelünk a főszereplők megalkotására a klisé legnagyobb veszélye az epizódszereplőkben rejlik. Ezért az ő esetükben eredetiségre és furcsaságra kell törekedni – pl operadallamot füttyölő buszsofőr (vagy pl. lásd Dickens-nél).

Egyszerűsítésnek tűnhet, de akkor is csak négyféle főszereplő közül lehet válogatni:

1. A főhős (protagonist). Az ő feladata tolni előre a történet szekerét. Az ő céljai és külső motivációi hajtják a történetet, és a döntései kezdeményezik a cselekedeteket (melyek a cselekményt alkotják) A főhős a célját követi mindeneken keresztül, a történet végéig.

2. Az ellenfél (antagonist) – akit még Nemezis-nek is neveznek. Ez egy olyan szereplő, aki a főhős útját állja, és akadályokat gördít eléje, melyek gátolják a főhőst a célja elérésében. Határozott konfliktusba kerül a főhőssel. A szerepe elvezetni a főhős erőfeszítéseit a hihetőség határáig. Mikor az antagonista főhőssé válik, antihősről beszélünk.

3. A tükör- szereplő. Tükörképnek és segítőnek is nevezik. A legerősebb kapcsolatban áll a főhőssel. Segíti a főhőst a célja elérésében, és gyakran ő is ugyanazt a célt követi. A főhőssel folytatott párbeszédén keresztül segít megérteni a főhőst. Hitelesebbé és hihetőbbé teszi azt. Az ilyen Sancho Pansa típusú szereplő hiánya nehézkessé teszi annak a megértését, hogy adott helyzetben mi is történik a főhőssel és, hogy hol is tart a történet.

4. A szerelmi szálát összpontosító szereplő. Az, akire a főhős szexuálisan vagy érzelmileg vágyik. Ez általában felváltva, hol segíti a főhőst a célja elérésében, hol pedig akadályozza azt. A főhős érzelmei a konfliktusokból és a kapcsolat játékaiból nőnek ki. Ha nincs konfliktus a szóban forgó kapcsolatban, az egész unalmassá válik.

Fontos, hogy a néző ugyanúgy beleszeressen ebbe a szereplőbe, mint a főhős.

És most néhány szabály a főszereplőket illetően:

- Az, hogy milyen kategóriába tartozik a szereplő, világossá kell váljon már a bevezetésének a pillanatában.
- Az összes főszereplőt be kell vezetni az első felvonás (hármass lineáris szerkezet esetében az első rész) befejezése előtt.
- Minden szereplő a saját kategóriájában marad a film végéig. Ennek a szabálynak a megszegése fellazítja a történetet, és érthetőségi zavarokat okoz.
- Nincs feltétlenül szükség mind a 4 típusú főszereplőre, de legalább kettő jól fog. A főhőst tisztán kell tartani, a többi pedig összemosható, és lehetnek átfedések.
- Nem muszáj feltérképezni az összes főszereplő motivációit és konfliktusait, de a főhős esetében ez elengedhetetlen.

A jellemre való utalások:

Meg kell próbálni úgy gondolni minden egyes főszereplőre, mint egy hiányos személyiségre, aki valamilyen mély tökéletlenséget rejt a lelkében. Képzeljük el, hogy ez egy repedés az illető személyiségében. Lehet, hogy az illető perfekcionista, lehet, hogy hatalomvágyó, lehet nem tud szeretni, vagy nem tud bízni senkiben. Lehet, hogy nem tudja elhinni, hogy valaki képes őt szeretni ...

Miután ez megvan, el kell gondolkodni azon, hogy ezt hogyan sikerült elrejtenie annyi éven keresztül? Lehet, hogy már gyerekkora óta rejtegeti. Hogyan viselkedett, hogy ezt el tudta rejteni? Milyen viselkedésmintákat alakított ki, melyekkel sikerült lepleznie mindezt? Milyen bátortalan próbálkozásai lehettek (vagy lehetnek) az „öngyógyításra”?

Minden szereplő, mint ahogyan a valóságban is lenni szokott, mély személyiségbeli hézagokat rejteget a lelke mélyén, és megpróbálván elrejteni, próbál velük együtt boldogulni valamilyen módon. Ha ezt sikerül megtalálni (kitalálni) egy erős eszköz kerül a kezünkbe, mely sokat segíthet a szereplő továbbfejlesztésében.

Egyesek azt mondják, hogy az emberek azért járnak moziba, hogy saját magukat lássák a vásznon. Ilyen értelemben a filmes feladata, hogy tükröt tartson eléjük.

Ezért egyrészt a főhőst minél hamarabb be kell vezetni, másrészt az elején nem kell körbevenni a mellékszereplőkkel, és az epizód szereplőkkel. Ugyanakkor, a nézővel való tudatalatti kapcsolat létrehozása érdekében azt kell elérni, hogy a néző a főhős szemével lássa a világot, tehát az elején az ő szempontjából kell bemutatni a filmbeli világot (az ő érzékenységén keresztül). Több út is van, ami ide vezethet.

- Az együttérzés felkeltése. A film elején valami igazságtalanság történik a főhőssel (vagy valami hasonló, pl. baleset)

- A főhős veszélybe kerül. Gyorsan azonosulunk azokkal, akikért aggódunk.

- Legyen szimpatikus és szerethető. Itt viszont emlékezni kell arra, hogy azzal, akit könnyen megszeretünk, nem biztos, hogy azonosulunk is – legalábbis nem egyből.

- Keltse fel a néző érdeklődését! Vagyis legyen titokzatos! Ez főleg a negatív tulajdonságokkal rendelkező szereplők esetében hatásos módszer. Az antihősök esetében jó ha van legalább egy (de nem túl sok) pozitív tulajdonságuk. Pl. jó a humorérzékük, vagy szellemes a beszédük. A nézőnek nehéz azonosulnia a egy teljesen örült szereplővel.

- Vezess be némi egyenlőtlenséget – vagyis valamilyen szempontból a hős legyen kissé hátrányos helyzetű. Hamarabb azonosulunk valakivel, akivel kapcsolatban úgy érezzük, hogy igazságtalan vele szemben az élet.

A szereplők neve: Nagyon fontos tényező, mert a nevek, asszociációs alapon, kiváltanak egy bizonyos érzést a nézőben. Pl. Indiana Jones, Priscilla, Bruce Wayne, Forrest Gump, Malcolm X

Itt figyelembe kell venni, hogy minden kornak (és korosztálynak) megvannak a rá jellemző nevei. Ugyanakkor a név társadalmi kategóriára és eredetre is utalhat.

Megfigyelendő az a tény is, hogy hogyan lehet kihasználni a nevek emocionális hatását. Pl. ha egy szereplőt folyamatosan családnevéen szólítanak, irritálóan hathat az, ha egyszer csak valaki a keresztnévén szólítja.

Névadáskor nem árt fellapozni a naptárt.

Több szereplőnév esetében kerülendőek az olyan nevek, melyek ugyanazzal a betűvel kezdődnek, vagy hasonló a hangzásuk, mert a néző könnyen összekuszálja őket, és ez sok esetben gátolja őt a megértésben. (Pl. James, Jones, Jane vagy Lali és Lóri).